

Valentyna Yaroshchuk. Ontological dimensions of creativity of Pavlo Volvach.

Introduction. Since the 90s of the twentieth century to this day literary critics state the Ukrainian literature crisis. The alternative escape from this state is N. Zborovskaya's philosophical analysis of literature, based on the works of J. Derrida who spoke about the philosophy and literature identity.

In ontology, the vision of the world can be characterized by the perception of nature, through the material and the perfect, objective and subjective. The existence of man is realized by Pavel Volvach mainly in the thoughts of the character about his environment, his place in life. The author resorts to emphasizing the exclusive character of the character, describing such a familiar traditional way of life for the writer: meetings with friends, daily worries, etc., his «fall» from the «factory» reality that captivated everything.

Conscious Ukrainian finds himself the lyrical character in his native language. He simply feels the physical pain of the inconsistency of his own national self-awareness with the outside world. The author emphasizes this at the level of the language of the character.

Analyzing the spiritual as a special form of being, philosophers consider it in relation to being human and being of the world. On the one hand, it is part of the world, and on the other, it has priority over all forms of human existence. Being spiritual in poetry is the journey through the labyrinths of consciousness, the memory of the character. These trips are chaotic and inconsistent, devoid of logic. To the occurrence of memories prompts any word, picture of nature, smell, man. In general, the character exists more in his own subconscious, in his thoughts and in his memories than in reality, in his subconscious he escapes from a reality that does not coincide with his inner world. The most striking is the inconsistency, otherwise manifested in the national self-awareness of the character.

Thus, the poetic and prose work of Pavel Volvach is a philosophical immersion in the depths of human existence, manifested at such levels as: self-knowledge, comprehension of nature, comprehension of social, national, state-forming processes. The existence of man in the poetry of the writer is realized by a lyrical character who is capable of self-knowledge and reflection, of self-awareness of the confrontation of his own «I» society. However, the confrontation is passive, inactive, the character is aware of his inconsistency with the society, but does not fight it. The most striking inconsistency with society in lifestyles and worldviews is expressed in poetry, in particular in revealing attitudes to the question of the state and the nation.

Key words: *ontological dimensions, lyrical hero, topos, being.*

DOI 10.31392/NPU-nc.series 8.2019.12.12

УДК 821.161.2(092) : 81373.48

Інна Галак

**МОВНІ ШТАМПИ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЗАГАРБНИКА
(НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ ФЕДОРА ОДРАЧА «НА НЕПЕВНОМУ ҐРУНТІ»)**

Анотація. У статті досліджується радянський мовний дискурс, ідеологічні мовні кліше і штампи, використані у повісті «На непевному ґрунті» Федора Одрача з метою викриття образу загарбника («чужого») та розвінчання радянської ідеології. З'ясовано, що важливою когнітивною функцією кліше та мовних штамтів є створення ментальних штамтів в масовій свідомості, формування псевдоміфу, деформація ціннісних понять та орієнтирів. Мовний штамп розглядається як засіб характеристики окупанта.

Ключові слова: *мовний штамп, «совєтїзми», «міфологізована свідомість, образ загарбника-«чужого», імагологія.*

Важливими концептами імагологічних досліджень є національний характер та образ «чужого». У художніх текстах образах «чужого» часто твориться за допомогою зображення характерних особливостей його мови. Літературознавці вказують, що джерелами імагологічних досліджень «є мова, масова та елітарна культури, різні види мистецтва, кіно, літератури, фольклор, дані семіотики, етнолінгвістики, етнопсихології, етнографії, етнології, культурології, історії, політології тощо. Вивчаючи отримані з цих джерел матеріали, імагологія прагне до їх узагальнення та вироблення якоїсь спільної парадигми рецепції «чужих» у просторі тієї або іншої національної свідомості» [2, с. 22].

Аналіз досліджень і публікацій. Образ «чужого» та засоби його творення в літературному творі досліджувалися зарубіжними та українськими вченими Д. Наливайком, Н. Кіор, І. Шевель, М. Швідерською. Проблему мовного дискурсу у контексті радянської ідеології та національної політики у різних вимірах вивчають Ю. Каганов, Ю. Колісник, Н. Ксьондзик, Л. Масенко, Л. Нагорна та ін. Проза Ф. Одрача українськими літературознавцями досліджена мало, принагідно до творчисть письменника писали І. Боднарук, І. Галак, В. Давидюк, В. Леонюк, В. Мацько.

Постановка проблеми. Функція мовних кліше і штамтів особливо значуща в країнах з диктатурою влади, колись в Радянському Союзі, фашистській Німеччині, пізніше в Китаї, Північній Кореї, в Республіці Куба тощо. Перш за все помічаємо такі штампи в офіційному

спілкуванні, у журналістиці, в художній літературі, згодом ці штампи поширюються і в побутове мовлення.

Після анексії Криму у 2014 році спостерігаємо посилення сугестивної функції мовних штамтів на півострові. Загарбницька влада досить агресивно вплинула на характер офіційного мовлення. Загальноживані поняття і терміни замінюються громіздкими, часто нелогічними структурами: замість місто – «муніципальне поселення міського типу», замість дитячий садок – муніципальний дошкільний навчальний заклад, слова свято, ранок, фестиваль замінились словосполученням «торжественное мероприятие», а люди – на «ліца». «...мова стала непомірно сірою та невиразною» [6, с. 316], – пише кримський журналіст М. Семена. Мовні штампи, напрацьовані ще за радянських часів, наполегливо інкорпуються в офіційне мовлення.

Ю. Каганов, характеризуючи особливості мовного дискурсу радянських часів, у своїй статті оперує поняттями «новояз» («новомова») як синонімом до слова «совєтїзми». «Термін «новояз», – пише дослідник, – набув поширення після перекладу російською мовою романа-антиутопії Джорджа Оруелла «1984». Під ним розуміється мова, розроблена для того, щоб обслуговувати ідеологію суспільства, контрольованого з боку правлячих кіл. У гуманітаристиці вживаються здебільшого як синоніми наступні означення: ньюспік, мова тоталітарного суспільства, тоталітарна мова, дубль-новомова, радянський політичний жаргон, мова радянської бюрократії (номенклатури). Лексичні одиниці, що відображали радянські реалії, отримали назву «совєтїзми» [1, с. 267].

Мета статті – дослідити мовний штамп як засіб творення образу загарбника у повісті Федора Одрача «На непевному ґрунті» (1962).

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що штампи та канцеляризми почали активно функціонувати у мові суспільства ще з часів царських департаментів. Канцеляризми та штампи набули масового поширення за радянських часів – не тільки в письмовій, а й в розмовній мові. Пафосні і громіздкі мовні кліше радянської літератури та журналістики покликані була створювати у громадян ілюзію благополуччя, оптимізму та великого соціального та економічного поступу. Художня література письменників-соцреалістів так само рясніє стандартними фразами, лозунговістю та плакатністю, задовольняючи політичні потреби радянської влади.

Після анексії західноукраїнських та західнобілоруських земель у 1939 році Радянським Союзом більшовицька влада принесла нову ідеологію, яка прищеплювалась у свідомість нових громадян «країни рад», зокрема за допомогою мовних засобів. Фальшивість та штучність такої форми спілкування в пресі, в державних структурах, у розмові представників влади із простими громадянами одразу помітив Федір Одрач (Шоломицький), який став свідком приходу радянської влади на західні землі України, Білорусі, Литви у 1939 році.

У повісті Федора Одрача «На непевному ґрунті» мовний штамп стає засобом характеристики окупантів, які принесли більшовизм на західні землі українців. Російськомовні агітатори «за комуністичний рай» зверталися до місцевого населення заздалегідь заготовленими фразами. Ці мовні кліше і штампи переймалися простими, часто неосвіченими людьми. Звичні українські конструкції витіснялися чужорідними, калькованими формами. Штампи порушували стрункість викладу, промови звучали нелогічно, а часто й комічно, але їх мета була – створювати ілюзію благополуччя, злагоди, демонструвати силу влади. Більшовики принесли не лише специфічне мовлення, але й характерну манеру поведінки, часто брутальну і нетактовну не лише в побуті, але й в офіційно-ділових стосунках.

Повість Федора Одрача «На непевному ґрунті» належить до мемуарної прози. У ній письменник-очевидець відображує події 1939 року, коли внаслідок пакту Молотова-Рібентропа від 23 серпня Польщу було розділено між Німеччиною та СРСР.

Червона армія впродовж десяти днів захопила територію Західної України та Білорусі. Пряму окупацію московський уряд трактував як акт братнього возз'єднання. В. Молотов, звертаючись в радіоефірі до народу, виголошував: «Радянський уряд вважає своїм

священним обов'язком подати руку допомоги братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу». Так починався «золотий вересень», жертвою якого стали тисячі поляків, євреїв, українців. Нова влада передала частину Віленського краю та саме Вільно Литовській Радянській Соціалістичній Республіці. Про ці події з достовірних незаангажованих джерел написано мало, тому твір Одрача викликає особливий інтерес. У наслідок цих подій було анексовано етнічні землі білорусів та українців, які від 1919 – 20 рр. входили до складу Польської держави. Події розгортаються спочатку у Вільно, згодом на Пінщині, батьківщині письменника, куди він повертається, на Волині, а також у Львові та Карпатах. Відомо, що ознаками мемуарного жанру є суб'єктивність в осмисленні певних історичних подій і постатей, автор співвідносить власний духовний досвід з внутрішнім світом своїх героїв, соціально-психологічною природою їх вчинків. Тому повість «На непевному ґрунті» допомагає зрозуміти суспільно-історичний процес досить важливого і драматичного періоду для України і цілої Європи.

Федір Одрач у 1939 році мешкав у Вільно і став свідком, як «визволителі» увірвались на вулиці міста на танках. Одразу за військовими прийшли представники компартійно-радянської номенклатури, активісти, чиновники і взялися встановлювати свій правопорядок.

Майбутній письменник повертається на рідну Пінщину і починає вчителювати, а згодом його призначають директором семирічки. Польська влада на українських етнічних землях вела досить жорстку політику, тому дехто з місцевих сподівався, що комуністи будуть лояльнішими. Однак дуже швидко більшовики вдалися до репресій і розвіяли примарні сподівання на краще життя. Робота в школі виявляється небезпечною справою. Вчителеві з проукраїнською позицією недовіряють, влаштовують перевірки, різні провокаційні випробування, аж нарешті звільняють з посади. Коли Одрач-Шоломицький розуміє, що за ним полює НКВД, він зважується на ризикований крок – тікає через кордон на Захід. Власне, на цьому і закінчується повість. Зіткнувшись з новими реаліями, майбутній письменник мав змогу спостерігати та аналізувати новий феномен – homo soveticus. Люди, які прийшли зі сходу і які вже двадцять років були під владою більшовиків, вирізнялися мовою та манерою поведінки перш за все. Назагал мова «визволителів» вражала нагромадженням мовних штампів та кліше, запозичених з ідеологічних промов очільників партії та з популярних плакатів-агіток.

Одрач у повісті розмірковує над феноменом нової влади. Він порівнює її з польською і навіть з царською владою, представники якої неохоче з'являлись у поліському селі. Самі селяни владу не любили і остерігались контактів з нею. Советська влада, навпаки, нав'язувала панібратські стосунки. Одрач іронізує: «Від влади тепер поліське село роїлося» [4, с. 62]. Перш за все влада з'явилася в особі агітаторів, які проводили чисельні мітинги, а потім цю «владу» треба було пригостити, звісно ж, задарма. Зовнішність зайти мали непоказну: «армійські рубахи на випуск, сірі «галіфе» були протерті і навіть брудні, чоботи юхтові, все це творило з цих людей якусь чоловікоподібну сіризну» [4, с. 63].

Агітатори принесли в село нову лексику і нову стилістику. Героя повісті змушують писати транспаранти із загальновідомими гаслами в СРСР: «Да здравствует доблесная красная армия!», «Да здравствует любимый вождь трудящих всево міра Іосіф Віссаріоновіч Сталін!». На анексованих територіях починає активно звучати російська мова. Письменник, малюючи образи агітаторів – «двох жидів» і одного ставного блондина Левікова – з притаманним йому гумором пише про вершини ораторського красномовства, які рясніли вигуками «Урра, тавагіщі!» [4, с. 65]. Збиті з пантелику селяни спонтанно підхоплювали ті вигуки. «Демократичний лад» зобов'язав до слова і простого поліщука – колишнього «в'язня за комунізм». Наївна і безпорадна промова селянина подана в саркастичному коментуванні Одрача: «І от коли б нас та не спасла красная армія, то й воші нас згризли б від злиднів і польські пани нас та голодом заморили б...». Більш-менш ось так промовляв пізніший депутат на «Народное Собрание», що відбулося в Білостоці восени 1939 року» [4, с. 65 – 66]. Спостережливий автор робить висновок, що Левіков є «освіченою» партійною людиною, добре підкутою в «марксизмі-ленінізмі». Письменник акцентує на портретній деталі – у

Левікова були випещені руки. Тому стосунку до робочих професій, гадає Одрач, він не мав, хоч і наголошував на своєму «робітництві». Письменник зображує різні типи агітаторів: механізованих горлачів, бездумних гвинтиків системи, освічених та інтелігентних партійників. Та особливо запам'ятовується образ студента-білоруса Стьопа з Гомеля. Щирий і співчутливий, він ніби намагається застерегти Федора, переконливо радить купити нове пальто, поки ще є гарні пальта в Пінську. Однак Стьопа аж блідне, проте заперечує злочини радянської влади проти Бога і людей. «Такі нісенітниця поширюють вороги народу» [4, с. 68], – завчено стверджує юнак.

«Ідеологічне забарвлення мови також досягалося в радянську добу завдяки наступним елементам:

- у передовицях, що писалися на «новоязі», використовувалися різного роду кліше, штампи, гасла (диктатура пролетаріату, влада Рад, ударник комуністичної праці, переможна комуністична революція, Слава КПРС! Партія – розум, честь і совість нашої епохи!);

- багатократне повторювання слів з позитивним смислом, що давало ефект стабільності і впевненості у завтрашньому дні: (Хай живе (рос. – Да здравствует) радянський народ, Комуністична партія Радянського Союзу, трудівники села! тощо);

- використання однорідних членів речення, що мало показувати ефект «одного цілого» (партія і ЦК, рос. – единство и сплоченность, воля и чаянья);

- перевага надавалась прикметникам, що мали демонструвати масштаби досягнутого (ударна праця, ударна вахта, гігантський розмах, колосальний успіх, подальший розквіт і т. п.).

- з метою маніпулювання свідомістю людей використовувалися евфемізми (утримання від неналежних слів, пом'якшені вислови) («слуги народу» замість «номенклатурні працівники»)» [1, с. 268].

Головного героя повісті Ф. Одрача на якийсь час призначають директором сільської школи, однак йому влада не довіряє, оточує стукачами і створює штучні перешкоди в роботі. Мимоволі, рятуючись від нападів, герой починає користуватись тією ж мовною зброєю, яку спрямовують і проти нього. Коли в його особі «викривають ворога соціалістичної держави», герой починає зухвало кричати, що ніхто «не має права ображати советського чесного служачого» [4, с. 159].

Федорові, прототипом якого є сам автор повісті, щоб вирватися з лабет більшовиків, довелося зіграти роль «советського служачега с асобим назначенієм» [4, с. 316]. Він імітував поведінку, зовнішній вигляд і мову московського чиновника, і це спрацювало. Адже в Галичині на той час російськомовна людина вирізнялась серед інших, пише Ф. Одрач, бо мало хто з місцевих розумів російську мову. «Ця країна ще не мала «щастя ублагороднюватись московською культурою», засвоювати «общепанятний русській язык», щойно тепер примхливі події кинули її в обійми «старшого брата» [4, с. 316]. Крім чужої мови, представників нової влади, як підмічає головний герой, вирізняли зухвалий тон спілкування і часто військова бравурність. Спостережливість, витримка і хоч вимушена, але вдала акторська гра дають головному героєві шанс на порятунок: «Дашок «кепки» на моїй голові вже закопаний на советський лад. Я знаю, що переді мною найтяжча роля, яку я мушу відіграти холоднокровно, з розумом. Якщо хтось зачепить мене, мушу відповідати тільки по-московському, коли здумається комусь нав'язати мені довшу розмову, мушу узброїтись московською бундючністю, штаповими максимами та афоризмами, підмащуватиму це легким північним «ругательством». Зважатиму теж на «г» та на «акання», щоб якнайбільше наподібнитись до «істинно русскіх людей» [4, с. 314]. Отже, саме такий психологічний портрет чужинця з півночі склався в уяві головного героя Федора.

«З позицій лінгвопрагматики мовні кліше та штампи мають значний сугестивний ефект», – пише Б. Нечипоренко [3, с. 25]. Помпезність і глобальність, емоційна піднесеність в промовах активістів створювали ілюзію великих позитивних змін. Знайомий письменника інженер Мерсон, людина інтелігентна і поміркована, несподівано легко впадає в оману: «Дивні вони (большевики – І. Г.), лайливі і гострі в поведінці, але люди це енергійні й

несамовиті» [3, с. 46]. Новоявлена влада поставила перед інженером завдання виконати проект театру на п'ять тисяч глядачів за 24 години, а за три дні розпочати будівельні роботи. Мерсон ціною великих зусиль виконав завдання, однак будівництво так і не розпочалося. Захоплення Мерсона змінилось розчаруванням, а потім страхом за майбутнє.

Сам Одрач чітко виокремлює таку парадоксальність радянської дійсності: з одного боку «безнастанний штучний офіційний ентузіазм», розмови про щасливе життя, а з іншого «гола правда життя советського сірого громадянина» [4, с. 128]. Андрій і Тетяна Фесенко у книзі «Русский язык при Советах», виданій в Нью-Йорку 1955 р., одним з основних факторів, що формують радянський дискурс, вважають «непривабливість радянського життя, розбіжність багатообіцяючої пропаганди й невеселої, часом трагічної дійсності викликали у влади необхідність у словесному одурманенні (...). Самозамилування й самовихваляння є ширмою, що прикриває безрадісне існування радянських республік, за якими установилися захоплені епітети: квітуча Україна, сонячна Грузія й т. п.» [7, с. 30].

Сам Одрач вважає, що почетвертовані голодом, тюрмами, розстрілами, люди втратили здатність навіть сміятись і впали в «стан фізичної охлялості й душевного отупіння» [4, с. 128]. Показовою є розмова у потязі між москвичкою «Агафією Пьотровною», яка їде зі столиці СРСР провідати родичів, та поліськими дядьками-філософами. Жінка вихваляється благами, які надав радянському народові Сталін і партія. «Наша країна «дабілась грандіозних успехов в страєній текстільной промишленности»» [4, с. 262], – натхненно виголошує пасажирка, а скептичний поліщук примічає, що пальтечко у Гапочки блаженське. Герой раптом розуміє, що мова Гапочки йому до болю знайома – так говорили Ліза Шварцбавм, і Люба Бартошевич, і Борис Алчєєв – радянські люди, яких йому довелося зустрічати. «Як вони вмюють брехати, – вражено думає Федір, – яка неперевершена штампованість брехні, які ж чудодійні жести рук кремлівського режисера, що бачить їх мільйони «щасливих» громадян «неабятой родіни» [4, с. 262]. Письменник усвідомлює та аналізує тоталітарний характер влади в СРСР, а, здавалося б, позбавлену логіки поведінку радянських людей-«визволетелів» він вважає наслідком маніпулювання людською свідомістю.

«Найважливішою когнітивною функцією кліше та мовних штампів є створення ментальних штампів в масовій свідомості» [3, с. 26]. Отож мислення людини стає стереотипним, будь-яка неоднозначність виключаються: або ворог, або товариш, або з нами, або проти нас.

Про особливу здатність ментальних штампів впливати на людську свідомість пише Дж. Орвелл у статті «Політика і англійська мова» (1946) [5]. Письменник застерігає від вторгнення готових фраз у наше мислення, «якщо мислення руйнує мову, то мова, у свою чергу, може руйнувати мислення» (...). За стандартними фразами, які хтось турботливо вже приготував на різні випадки життя, легко сховатися, уникнути відповідальності, приховати власну думку, лише треба добре навчитися користуватися «заготовками» [5]. Орвелл розкриває механізми функціонування політичної мови і його мети, стверджуючи, що політична мова влаштована так, щоб «брехня звучала правдиво, а вбивство – порядно, і так, щоби вона створювала ілюзію вагомості навколо порожнього базікання» [5].

Федір Одрач інтуїтивно відчув деструктивний і фальшивий характер мовних кліше та ціннісних стандартів, які принесли завойовники на західні землі. Як і Орвелл, Одрач викриває кліше, бо вони завуальовують дійсність. В'їхавши на танках у Вільно, визволителі почали скуповувати тканину і взуття, яких, очевидно, вже давно не бачили в Союзі, однак при цьому комісар зверхньо заявляє: «У нас в Маскве, пожалуй, палучше матеріял і дешевле стоїт!» [4, с. 22]. Більше того, письменник показав ментальну роздвоєність радянської людини на офіційну (неістинну) та справжню (істинну). Однак для багатьох героїв повісті Одрача подвійне життя стає непосильно складним випробуванням і призводить або до фізичної, або до моральної загибелі.

Радянська влада кожного разу витворювала новий міф про себе, анексія західних земель, що входили до складу Польщі, також була подана суспільству як міф «про воз'єднання» братів і сестер, імплантована в колективну пам'ять як символічна ідея. Федір Одрач своїм

твором розвінчує цей міф, дає аналіз соціально-психологічного феномену радянської людини, особливо звертаючи увагу на лінгвістичні чинники програмування суспільства.

Висновки. Федір Одрач дуже точно відчув специфіку радянського мовного дискурсу як ідеологічного, пропагандистського чинника. З позицій імагології образи-персонажі представників радянської влади у повісті Одрача становлять інтерес не як персонажі-іноземці, не як носії іншого національного менталітету, а як носії іншої, міфологізованої свідомості. Серед них є росіяни, євреї, білоруси та українці. Для цих людей національність не має значення. Українець за походженням комісар Міша з вогником злости в очах заявляє: «У нас немає різниці руский чи українець, понятна?» [4, с. 18]. Ці люди прийшли у чужий край із завданням покорити його, так само міфологізувавши свідомість місцевих мешканців. Мова, власне, «новояз», деформований мовний покруч, як це показав письменник, стає зброєю у їх боротьбі. Письменник, розуміючи неприродність «советізмів», вдало використав для їх для викриття окупаційної влади. На тлі живої народної мови поліщуків заідеологізована мова «визволителів» у повісті Ф. Одрача звучать неприродно, а іноді комічно, є засобом самовикриття нової влади.

Отже, письменник створив збірний образ окупанта, обравши основним засобом його характеристики мовний штамп. Аналізуючи цей мовний феномен, Ф. Одрач розкриває процеси формування тоталітарної суспільної свідомості, вказавши на надважливу роль мови у цих процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каганов Ю. О. Радянський мовний дискурс: політико-ідеологічні особливості та протидія. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXII. С. 267 – 272. URL: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/32/kaganov.pdf
2. Котова С. «Образ чужого» і «образ ворога»: «імагологія» в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2015. 4(127). С. 20 – 24. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_127_2015.pdf (дата звернення: 10 вересня 2019).
3. Нечипоренко Б. Сугестивна функція кліше і мовних штампів в політичному дискурсі китайських ЗМІ. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури*. 1(19) / 2013. С. 25–27. URL: https://www.researchgate.net/profile/Bohdan_Nechyporenko4/publication (дата звернення: 10 серпня 2019).
4. Одрач Ф. На непевному ґрунті. Торонто: Добра Книжка, вип. 173. 1962, 340 с. URL: diasporiana.org.ua > Мемуари (дата звернення: 5 серпня 2019).
5. Орвел Дж. Політика і англійська мова. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/2012/polityka_i_angl_mova.htm (дата звернення: 5 вересня 2019).
6. Семена М. Крымский репортаж. Хроники оккупации Крыма (2014 – 2016 гг.). К.: ДП Національне газетно-журнальне видавництво. 928 с.
7. Фесенко А. Русский язык при Советах / Андрей Фесенко, Татьяна Фесенко. Нью-Йорк, 1955. 222 с. URL: <http://speakrus.ru/mix/fesenko/fesenko.htm> (дата звернення: 7 вересня 2019).

Inna Halak. Language Stamps as a Means of Creating an Invaders Image (based on the Fedir Odrach's story «On Uncertain Grounds»).

Introduction. The article explores the problem of Soviet linguistic discourse in the story of Fedir Odrach «On Uncertain Grounds».

Important concepts of imagological research are the national character and the image of «alien». In fiction, images of «alien» are often created with the help of an image of the characteristic features of his language.

Purpose. The purpose of the article is to investigate the language stamp as a means of creating an image of the invader in the story of Fedir Odrach «On Uncertain Grounds» (1962).

Results. The function of language clichés and stamps is particularly significant in countries with dictatorships. The totalitarian government develops a special language, the language of nomenclature, in order to serve the ideology of society.

Originality. For the first time, the language stamp is explored as a means of characterizing Soviet invaders in Fedir Odrach's story «On Uncertain Grounds». The Bolsheviks brought not only specific speech, but also a characteristic demeanor, often brutal and tactless.

The story of Fedir Odrach «On Uncertain Grounds» is a memoir prose. In it, the writer recounts the events of 1939, when, as a result of the Molotov-Ribbentrop Pact, Poland was split between Germany and the USSR. That is why the story «On Uncertain Grounds» helps to understand the socio-historical process of a rather important and dramatic period for Ukraine and all of Europe.

The author notes the paradoxical discrepancy between the real life of a «gray» citizen and «unbridled artificial official enthusiasm». The most important cognitive function of clichés and language stamps is the creation of mental stamps in the mass consciousness.

Conclusion. Thus, the writer created a collective image of the occupier, choosing by the main means of his characterization language stamp. Analyzing this linguistic phenomenon, F. Odrach reveals the processes of formation of a totalitarian social consciousness, pointing to the crucial role of language in these processes.

Keywords: language stamp, cliché, mythologized consciousness, totalitarian consciousness, image of the invader, «alien», imagology.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 8.2019.12.13

УДК 82-09(477) Куліш

Катерина Риженко

СПЕЦИФІКА АВТОБІОГРАФІЗМУ РОМАНУ «ВЛАДИМИРИЯ» ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей автобіографізму роману Пантелеймона Куліша «Владимирия». Визначено особливості трансформації особистого життя письменника – фактів і подій, що мали місце у житті самого письменника. Осмислено парадигму типів автобіографізму роману «Владимирия» – духовного та фактографічного, які реалізуються через психологічні рефлексії, релігійно-філософські роздуми, суспільні ідеї, історіософські коментарі автогероя-оповідача, виявлення авторської етнічної та етичної ідентичності.

Ключові слова: автобіографія, автобіографічний роман, фактографія, оповідач.

Дослідження феномену автобіографізму творчості письменника – одне із найактуальніших завдань сучасного літературознавства. Навіть сам термін автобіографізм досі не має сталого й однозначного визначення. Традиційно автобіографізм визначають або як зв'язок між біографією автора та його творами (у вузькому розумінні), або як трансформацію автором життєвого матеріалу відповідно до власних світоглядних настанов (ширше розуміння). Автобіографізм тлумачать також як «сукупність літературних прийомів, що полягають у використанні автором мотивів із власної біографії та художній трансформації біографічних фактів» [1, с. 247]. У більш узагальненому розумінні автобіографізм трактують як одну із реалізацій інтертекстуальності. Йдеться про свідоме чи підсвідоме використання автором набутого досвіду, який він у тій чи іншій мірі реалізує у художній розповіді. Під автобіографізмом розуміємо свідоме наповнення тексту автором фактами власного життя та реконструкцію своєї особистості через відтворення суб'єктивних психологічних, інтелектуальних та емоційних рис і особливостей.

Проблеми неоднозначності автобіографічного жанру та типології автобіографічних текстів порушували М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Вагнер-Егельхафт, Д. Герман, Л. Гінзбург, С. Дубровські, П. Ікін, Д. Кон, Ф. Лежен, М.Мамардашвілі, Н.Ніколіна, Дж.Олней, В. Подорога, Р. Фолкенфлік та інші науковці, однак ця проблема досі потребує уточнення.

В українській літературознавчій науці означена проблема ще тільки набуває своєї актуальності (зокрема в наукових розвідках О.Галича, Т.Черкашиної, Л.Сердійчук, І.Старовойтової, А.Цяпи та ін.), а між тим вивчення творчості через біографію митця, осмислену і описану ним самим у контексті історичного буття, сьогодні є надзвичайно продуктивним для розуміння руху літератури й значення в цьому поступі конкретного письменника. У цьому контексті важливе місце посідає проблема автобіографізму творчості одного з основоположників жанру літературного саможиттєпису та автобіографічної белетристики в українському мистецтві слова – Пантелеймона Куліша.

У національному літературознавстві наукове вивчення автобіографізму творчості письменника відсутнє, за винятком розвідок 30-х рр. ХХ ст. (В.Петрова та Л.Юровської), декількох статей початку ХХІ ст. (Є.Нахліка, Ю.Мариненка, І.Бойцун, Ю.Бондар та ін.), автори яких основну увагу приділяли саможиттєпису «Жизнь Куліша» та повістям циклу «Воспоминания детства». Тим часом спадщину П.Куліша складає великий корпус автобіографіки, яка чекає свого наукового прочитання.

Метою статті є дослідження специфічних рис автобіографізму роману П.Куліша «Владимирия».

Пантелеймон Куліш – автор низки творів, присвячених як власне фіксації й інтерпретації фактів власного життя, так і таких, для яких біографічні факти стали лише джерелом